

RYWALIZACJA O SUROWCE ENERGETYCZNE W ARKTYCE

Tomasz Kijewski

WRAZ Z PROCESEM TOPNIENIA POKRYWY LODOWEJ W ARKTYCE WZRASTA STRATEGICZNE ZNACZENIE ENERGETYCZNYCH ZASOBÓW NATURALNYCH I SZLAKÓW TRANSPORTOWYCH W TYM REGIONIE. MIĘDZYNARODOWE ZAINTERESOWANIE ARKTYKĄ WYNIKA MIĘDZY INNYMI Z DAŻENIA POSZCZEGÓLNYCH PAŃSTW DO OBJĘCIA KONTROLĄ NOWYCH ZŁÓŻ ROPY NAFTOWEJ I GAZU ZIEMNEGO.

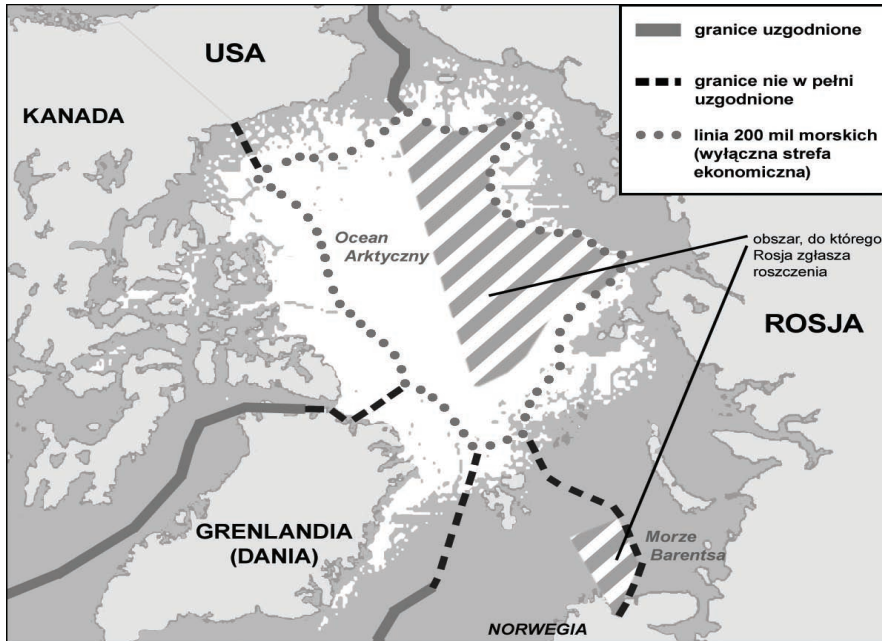
W rejonie Morza Arktycznego może znajdować się około 29 proc. nieodkrytych dotychczas złóż gazu ziemnego i około 10 proc. ropy naftowej. W arktycznej rywalizacji uczestniczy aktywnie pięć państw: Rosja, Stany Zjednoczone, Kanada, Norwegia i Dania.

STATUS PRAWNY TERENÓW WOKÓŁ BIEGUNA PÓŁNOCNEGO

W odróżnieniu od obszaru wokół bieguna południowego Arktyka¹ nie posiada specjalnie uregulowanego statusu prawnomiędzynarodowego (brak międzynarodowego układu na wzór Traktatu Antarktycznego z 1959 r.)². Jej status prawny wynika głównie z tzw. teorii sektorów oraz Konwencji o prawie morza z 1982 r.³

Zgodnie z kształtującą się od końca XV w. teorią sektorów (ang. *sector principle*)⁴, państwo ma prawo do obszarów arktycznych, jeśli jego terytorium przylega

Mapa 1. Sporny obszar wokół bieguna północnego

Oprac. na podstawie: http://newsimg.bbc.co.uk/media/images/42433000/gif/_42433630_arctic_ice_map416_3.gif

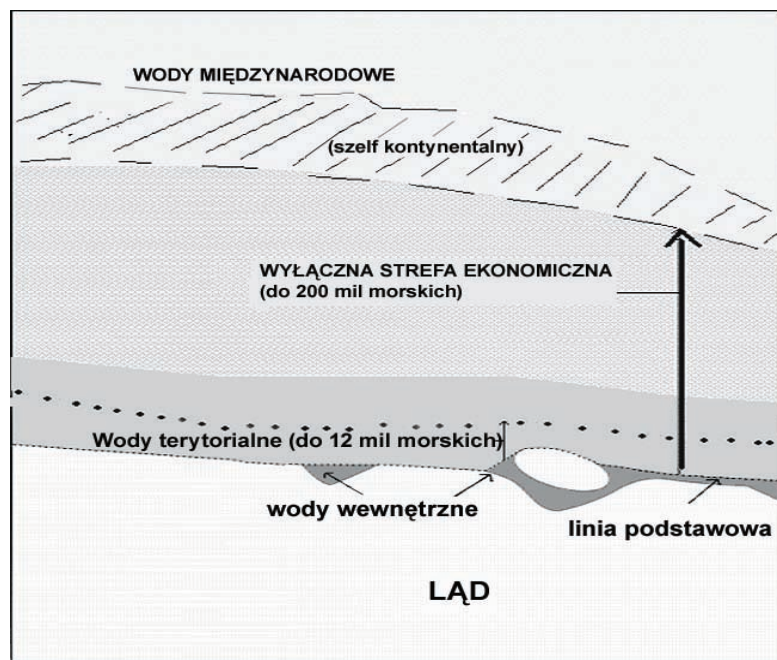
- 1) Morze Arktyczne, nazywane też Oceanem, otacza biegun północny rozciągając się pomiędzy skalistymi terenami wyspiarskimi, które pokrywa czapa lodowa. Arktyka jest najdalej wysuniętym na północ obszarem Ziemi. Panujący w regionie bieguna północnego surowy klimat, podobnie jak w przypadku Antarktyki, przez wieki hamował trwałę zasiedlenie tych obszarów. Dwudziestowieczny rozwój techniki, zwłaszcza lotniczej i morskiej, ułatwił wyprawy do strefy arktycznej, powodując wzrost zainteresowania tą częścią świata. Jeszcze przed pierwszą wojną światową organizowano ekspedycje w celu zbadań okolic bieguna północnego. Przewodowali w tym Brytyjczycy, Amerykanie, Norwegowie oraz Rosjanie, którzy rywalizowali o pierwszeństwo i prestiż poszczególnych wypraw.
- 2) Głównym celem podpisanego w okresie „zimnej wojny” porozumienia było ustanowienie Antarktyki strefą bezatomową.
- 3) A. Dupont, *The Strategic Implications of Climate Change*, International Institute For Strategic Studies, <http://www.informaworld.com/smpp/content~content=a793493840~db=all~order=page,03.06.2008,s.33-42>.
- 4) Początki formowania się teorii sektorów wiążą się z wydaną w 1493 r. Bullą Papieża Aleksandra VI uzasadniającą prawa terytorialne Hiszpanii. Zob.: V. Forbes

do wszystkich stref w danym sektorze. Granice poszczególnych sektorów wyznaczają: biegun północny (wierzchołek), linie przeprowadzone wzdłuż południków od krańcowego punktu wschodniego i zachodniego terytorium lądowego danego państwa do bieguna północnego (granice boczne) oraz północna linia brzegowa (podstawa danego sektora). Pierwszym państwem, które próbowało udowodnić swoje prawa do Arktyki w oparciu o teorię sektorów, była Kanada⁵. Jednak w związku

z rozwojem prawodawstwa oenektowskiej koncepcja sektorów wydaje się obecnie tracić na znaczeniu.

Natomiast zgodnie z Konwencją o prawie morza z 1982 r.⁶, w strefie Morza Arktycznego panuje wolność żeglugi charakterystyczna dla wód międzynarodowych. Każde z państw mających dostęp do Morza Arktycznego sprawuje przy tym suwerenną władzę nad strefą przybrzeżną o szerokości 200 mil morskich (około 370 km).

Rysunek 1. Umiejscowienie szelfu kontynentalnego i wyłącznej strefy ekonomicznej

Oprac. na podstawie Konwencji o prawie morza z 1982 r.

Jest to wyłączna strefa ekonomiczna danego państwa rozciągająca się wzdłuż jego wybrzeża.

Większość wydobycia surowców energetycznych w strefach morskich odbywa się na szelfie kontynentalnym⁷, który stanowi podwodne przedłużenie kontynentów i – tym sa-

my – granic kompetencji państw. Konwencja o prawie morza z 1982 r. stwierdza, że szelf rozciąga się do zewnętrznej krawędzi obrzeża kontynentu, która jest ustalana przez państwo nabrzeżne na podstawie dowodów geologicznych⁸. Naturalne wzniesienia na szelfie (tzw. grzbiec-ty⁹) mogą być powodem rozszerzenia

P. Armstrong, *The Sector Principle: Two Indian Ocean Examples*, IBRU Boundary and Security Bulletin, http://www.dur.ac.uk/resources/ibru/publications/full/bsb2-4_forbes.pdf, 1995.

- 5) Utworzone w 1867 r. przez Brytyjczyków dominium pod nazwą Kanada otrzymało prawo do obszarów arktycznych na mocy dwóch decyzji z 1870 i 1880 r. (tzw. *Orders of Council*). Kanadyjskie starania o nowe strefy bieguna północnego opierały się do lat 80. XX wieku przede wszystkim na teorii sektorów – jako części zwyczajowego prawa międzynarodowego. Władze w Ottawie stały na stanowisku, że obszar arktyczny powinien być podzielony między Rosję, Stany Zjednoczone (Alaska), Kanadę, Danię (Grenlandia) i Norwegię zgodnie z wytycznymi zawartymi w teorii sektorów (południki wyznaczające 60 i 141 stopień długości geograficznej zachodniej). K. Kubiak, *Arktyczne problemy Kanady*, „Raport – Wojsko Technika Obronność” 2008, nr 5, s. 48–56.
- 6) Coraz intensywniejsza eksploatacja obszarów morskich przyczyniła się do wprowadzenia międzynarodowych regulacji prawnych w tym zakresie. W 1974 r. w Nowym Jorku rozpoczęła obrady Konferencja Narodów Zjednoczonych do spraw Prawa Morza (ang. *United Nations Conference on the Law of the Sea – UNCLOS*). Konferencja ta doprowadziła do przyjęcia w 1982 r. Konwencji prawa morza, która obecnie reguluje status prawny obszarów morskich. 16 listopada 1994 r., po złożeniu podpisów przez wymaganą liczbę 60 krajów, Konwencja zaczęła obowiązywać. Do umowy przystąpiło dotychczas 155 państw (w tym kraje UE). Rosja, Kanada, Norwegia i Dania, rywalizujące o dostęp do zasobów arktycznych, są stroną konwencji. Natomiast Stany Zjednoczone, których władze podpisały dokument, nie zakończyły do tej pory procesu ratyfikacyjnego.
- 7) Szelf kontynentalny (tzw. półka kontynentalna) to część kontynentu zalana wodami płytkiego morza. Sięga on do głębokości około 200 m poniżej poziomu morza; jego szerokość jest zmienna (od 15–20 km do nawet 1400 km).
- 8) Zob. art. 76–86 Konwencji o prawie morza.
- 9) Rosja i Dania koncentrują się obecnie na argumentacji dotyczącej tzw. Grzbietu Łomonosowa.

obszaru kompetencji państwowej. Wymagane jest przedstawienie Komisji Szelfu Kontynentalnego ONZ stosownego materiału dowodowego. Państwa mogą zabiegać o kontrolę obszaru, który jest połączony z ich szelfem kontynentalnym, pod warunkiem dostarczenia wystarczających dowodów geologicznych w ciągu 10 lat od ratyfikowania Konwencji o prawie morza. W przypadku potwierdzenia, że obrzeże kontynentalne jest położone dalej niż 200 mil morskich od linii podstawowej, oraz przy wykorzystaniu wzniesienia na szelfie, istnieje możliwość kontroli strefy do około 400 mil morskich od linii podstawowej¹⁰.

Status prawny Arktyki może więc zostać uregulowany przez Komisję Szelfu Kontynentalnego ONZ, która w 2007 r. dokonała wyboru nowych władz na pięcioletnią kadencję. Spośród pięciu krajów arktycznych aktualnie w 21-osobowej komisji, której kadencja potrwa do 2012 r., zasiadają przedstawiciele Rosji i Norwegii (załącznik 1)¹¹. W czasie wyborów w 2007 r. Kanada i Dania nie zdołały wprowadzić swoich reprezentantów do składu oengetowskiej komisji. Natomiast Stany Zjednoczone, które nie ratyfikowały dotychczas konwencji morskiej, mają zablokowaną drogę do udziału w pracach tej instytucji.

NASILENIE MIĘDZYKRAJOWEJ RYWALIZACJI O NOWE STREFY WPŁYWÓW W ARKTYCE

Państwa usytuowane w pobliżu bieguna północnego – Rosja, Stany Zjednoczone, Kanada, Norwegia i Dania – już w przeszłości wykazywały zainteresowanie przedłużeniem swojego zwierzchnictwa na częściach Morza Arktycznego, które pozostawały niekontrolowane¹². Żadnemu z krajów nie udało się jednak do tej pory bezspornie udowodnić swoich praw do nowych terytoriów wokół bieguna północnego¹³.

Rywalizacja państw arktycznych o nowe strefy wpływu uległa intensyfikacji w wyniku rosyjskiej wyprawy „Arktyka 2007”. Podczas tej ekspedycji, którą w sierpniu 2007 r. kierował polarnik i deputowany Artur Czilingarow, na dnie morza pod biegunem północnym umieszczono rosyjską flagę. Trzy tygodnie po tej bezprecedensowej ekspedycji rosyjski Instytut Geologii Oceanów, zaangażowany między innymi w poszukiwania złóż naturalnych, wydał oświadczenie, że posiada dowody na przynależność do Rosji znacznego obszaru Arktyki¹⁴.

Reakcje na rosyjską wyprawę „Arktyka 2007” były szczególnie krytyczne ze strony Kanady, Norwegii i Danii. Kopenhaga jeszcze w sierpniu 2007 r. ogłosiła za-

miar udowodnienia, że pojawiający się w argumentacji rosyjskiej tzw. Grzbiet Łomonosowa jest przedłużeniem duńskiego terytorium (Grenlandii). Z kolei rząd Kanady,

-
- 10) Linia podstawowa stanowi granicę, od której mierzy się szerokość morza terytorialnego danego państwa. Jest nią linia wybrzeża lub granica wód wewnętrznych.
 - 11) Rosja, Stany Zjednoczone, Kanada, Dania, Norwegia oraz Islandia i Szwecja, jako tzw. kraje arktyczne (ang. *arctic states*), partycypują w międzyrządowej Radzie Arktycznej. Kompetencje tego ciała sprowadzają się jednak w dużej mierze do spraw związanych z ochroną środowiska i dlatego wydaje się, że Rada nie odegra znaczącej roli w rozstrzygnięciu sporu odnośnie do zasobów energetycznych Arktyki. Islandia, która w przeszłości nie prowadziła samodzielnej polityki zagranicznej (była w unii personalnej z Danią), nie stara się oficjalnie o nowe terytoria arktyczne. Zob.: S. Borgerson, *An Ice Cold War*, „The New York Times”, http://www.nytimes.com/2007/08/08/opinion/08borgerson.html?_r=1&oref=slogin, 08.08.2007.
 - 12) Starania o rozciągnięcie granic na nowe obszary Arktyki wywołują niezadowolenie Szwecji i Islandii. Nasilają się przy tym apele grup ekologicznych i pacyfistycznych o zawarcie międzynarodowego porozumienia w sprawie statusu prawnego Arktyki, analogicznego do Traktatu Antarktycznego. Pomysły zakazania w Arktyce wszelkiej aktywności wydobywczej i wojskowej są popierane między innymi przez społeczności Inuitów (Eskimosów), które zamieszkują obszary arktyczne i subarktyczne Grenlandii, Kanady, Alaski i Syberii.
 - 13) W 2003 r. nie została uznana duńska próba udowodnienia, że obszar Arktyki (pokrywający się częściowo z rosyjskimi roszczeniami) jest w istocie połączony z Grenlandią (terytorium należącym do Danii). To nieskuteczne przedsięwzięcie kosztowało Duńczyków około 25 mln USD. Zob.: J. Koulouras, *Denmark trying to claim North Pole*, Associated Press, <http://blogcritics.org/archives/2004/10/02/135315.php>, 02.10.2004.
 - 14) Jest to kwestionowane nawet przez część rosyjskich środowisk naukowych. Próbka pobrana z dna morskiego – zdaniem krytyków – nie potwierdza bezspornie połączenia bieguna północnego z Syberią. Prof. Leopold Łobkowski z Rosyjskiej Akademii Nauk uważa, że o przynależności bieguna mogą zdecydować wyłącznie kilkukilometrowe odwierty pod dnem. Rodzaj znalezionej tam skały mógłby wyjaśnić, czy przecinający Arktykę podwodny Grzbiet Łomonosowa jest niezależną strukturą wulkaniczną (jak np. Islandia), czy też istotnie oddzielił się w przeszłości od granitowej podstawy Syberii. Potwierdzenie tej ostatniej wersji dałoby podstawy do

w odpowiedzi na ekspedycję Rosjan, poinformował 10 sierpnia 2007 r. o planach utworzenia na północnym krańcu Wysp Baffina (przy kopalni Nanisivik) nowego portu wojskowego (do 2012 r.)¹⁵. To drugi, po ośrodku szkoleniowym armii w Resolute, projekt militarny realizowany przez Kanadę w tym regionie. Oba przedsięwzięcia zlokalizowano w strategicznych punktach Przejścia Północno-Zachodniego. Rosyjska wyprawa z sierpnia 2007 r. spotkała się także z nieprzychylnym stanowiskiem Stanów Zjednoczonych. Waszyngton nie mógł jednak złożyć formalnego protestu w ramach Konwencji o prawie morza z 1982 r., ponieważ jej dotychczas nie ratyfikował¹⁶.

We wrześniu 2007 r., w miesiąc po rosyjskiej ekspedycji „Arktyka 2007”, upubliczniono fragmenty norweskiego raportu, który stwierdzał, że Oslo nie liczy na pomoc NATO w razie potencjalnego konfliktu o arktyczne złoża ropy i gazu. W dokumencie uznano, iż skupienie się Sojuszu Północnoatlantyckiego na walce z międzynarodowym terroryzmem zmusza Norwegię do samodzielnego poszukiwania rozwiązań regionalnych problemów bezpieczeństwa. Naczelnym dowódcą operacyjny norweskich sił zbrojnych, generał Sverre Diesen, którego poproszono

o skomentowanie sprawy tajnego raportu, podkreślił, że nie ma bezpośredniego zagrożenia, ale przyznał istnienie szarych stref w norweskim systemie obronnym¹⁷.

Ekspedycja „Arktyka 2007” nasiliła działania państw w celu podziału terytoriów podbiegunowych. W październiku 2007 r. przedstawiciele rządów Rosji, Stanów Zjednoczonych, Kanady, Norwegii i Danii spotkali się w Oslo w celu omówienia spornych tematów. Rozmowy były kontynuowane w czasie kolejnego szczytu państw arktycznych 27 maja 2008 r. w Ilulissat na Grenlandii. Podczas tego trzydniowego spotkania uzgodniono jednostronicową, ogólną deklarację, która akcentuje rolę prawa morza (ang. *law of the sea* – drugi akapit tekstu)¹⁸, nie precyzuje jednak, iż chodzi o Konwencję z 1982 r. Deklaracja nie przesądza więc definitywnie o primacie oen-zetowskiego porozumienia o prawie morza, którego Stany Zjednoczone jeszcze nie ratyfikowały. Pomimo włączenia do agendy konferencji również względnie neutralnych kwestii ochrony środowiska i bezpieczeństwa żeglugi nie udało się uniknąć wzajemnych napięć.

Spotkanie w Ilulissat w maju 2008 r. zobrazowało różnorodność katalogu spornych kwestii pomiędzy

poszczególnymi państwami. Znaczenie strategiczne (m.in. transport surowców energetycznych) ma rywalizacja Kanady i Stanów Zjednoczonych o kontrolę tzw. Przejścia Północno-Zachodniego (ang. *Northwest Passage*), które rozciąga się na północ od Kanady (wodami Archipelagu Arktycznego) w kierunku Morza Beringa. Ta poten-

cjalna linia morska Europa–Azja może okazać się krótsza od przeprawy przez Kanał Panamski o około 5 tys. mil morskich. Mimo udowodnienia okresowej żeglowności Przejścia nie nabrało ono dotychczas komercyjnego znaczenia. Jednak w miarę topnienia pokrywy lodowej sytuacja może się zmienić – niewykluczone, że do roku 2050 Przejście stanie się żeglowne

roszczeń Kremla. Wykonanie tak głębokich odwiertów morskich wydaje się przekraczać zdolności rosyjskiej floty. Statkami zdolnymi do przeprowadzenia podobnej operacji dysponuje Japonia (statek „Chikyū” posiada zdolność wykonywania odwiertów na głębokości 3500 m poniżej powierzchni morza). Wątpliwe jest jednak, by Japończycy, którzy mają przedstawiciela w obecnej Komisji Szelfu Kontynentalnego (zob. załącznik 1), byli skłonni zapewnić Rosji wsparcie logistyczne w tym zakresie. T. Bielecki, *Rosyjscy uczeni spierają się o przynależność bieguna północnego do Rosji*, „Gazeta Wyborcza”, <http://wyborcza.pl/1,86738,4431842.html>, 25.08.2007; *Chikyū: Deepest Ever Scientific Drilling*, Science Centre, <http://geology.com/news/2007/chikyū-deepest-ever-scientific-drilling.shtml>, 03.10.2007.

- 15) S. Rayment, *Russia accused of annexing the Arctic for oil reserves*, Telegraph, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/1976314/Russia-accused-of-annexing-the-Arctic-for-oil-reserves-by-Canada.html>, 18.05.2008.
- 16) Sygnały płynące z amerykańskiej sceny politycznej (m.in. apel prezydenta z 15 maja 2007 r. o bezzwłoczną ratyfikację konwencji morskiej) wskazują na utrzymujące się znaczenie Arktyki dla Waszyngtonu. Polityka amerykańska wobec Arktyki nie ulegnie prawdopodobnie zmianie po objęciu urzędu prezydenckiego przez Baracka Obamę. Zob.: *President's Statement on Advancing U.S. Interests in the World's Oceans*, Biuro Prasowe Prezydenta Stanów Zjednoczonych, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2007/05/20070515-2.html>, 15.05.2007.
- 17) S. Nicola, *Analysis: Cold War over North Pole?*, „Terra Daily”, http://www.terradaily.com/reports/Analysis_Cold_War_over_North_Pole_999.html, 01.10.2007.
- 18) Zob. tekst deklaracji: *Ilulissat Declaration – Arctic Ocean Conference*, <http://209.85.135.104/search?q=cache:yyanYNvwIEQJ:www.cop15.dk/NR/rdonlyres/BE00B850-D278-4489-A6BE6AE230415546/0/ArcticOceanConference.pdf+Ilulissat+greenland+declaration&hl=pl&ct=clnk&cd=1&gl=pl>, 28.05.2008.

przez cały rok¹⁹. Ottawa twierdzi, że Przejście Północno-Zachodnie to kanadyjskie wody wewnętrzne²⁰, które należą się jej w związku z długotrwałym sprawowaniem władzy nad przedmiotową strefą. Tymczasem Waszyngton argumentuje, że szlak ten stanowi tzw. drogę tranzytową pomiędzy obszarami morza otwartego (i wyłącznych stref ekonomicznych – art. 38 konwencji morskiej)²¹. W sporze o kontrolę stref arktycznych USA, jako swój atut, mogą wykorzystać między innymi problematykę zagrożenia terrorystycznego. Wydaje się to możliwe z uwagi na szerokie przeformułowanie amerykańskiej strategii bezpieczeństwa narodowego po atakach z 11 września 2001 r. Kontrola żeglugi może przyczynić się do ograniczenia ryzyka nielegalnego transportu drogą morską materiałów, które mogłyby zostać użyte w zamachach na terytorium Stanów Zjednoczonych. Z wypowiedzi przedstawicieli amerykańskiej administracji wynika, że Waszyngton rozważa objęcie ścisłą kontrolą obszarów wodnych wokół kontynentu (w tym stref podbiegunowych)²².

Na rywalizację o dostęp do arktycznych złóż surowców mają także wpływ liczne spory o mniejszym wydźwięku na arenie międzynarodowej²³. Oprócz zatargu o Przejście

Północno-Zachodnie Waszyngton i Ottawa nie mogą osiągnąć porozumienia także jeśli chodzi o podział wyłącznych stref ekonomicznych na Morzu Beauforta oraz w strefie Cieśniny Dixona na pograniczu Alaski i prowincji Jukon. Z kolei Norwegia i Rosja rywalizują o jak najkorzystniejsze dla siebie ustalenie ostatecznej granicy na Morzu Barentsa. Nieustalony jest również status granicy morskiej Cieśniny Beringa, ponieważ Stany Zjednoczone i Rosja dotychczas nie ratyfikowały stosownej umowy z 1990 r. Różnica zdań występuje również pomiędzy Danią i Kanadą, które toczą spór o podział szelfu kontynentalnego na Morzu Lincoln.

Pomimo kontynuowania rozmów w sprawie podziału Morza Arktycznego poszczególne państwa nie rezygnują z propagandowego wykorzystywania swoich potencjałów militarnych. W tym wymiarze zauważalna jest zwłaszcza aktywność sił Federacji Rosyjskiej²⁴, co zmusza pozostałe kraje do doraźnego reagowania. Demonstracyjne przeloty rosyjskich sił powietrznych w Arktyce, dokonywane w pobliżu wód terytorialnych innych państw, są odbierane jako zagrożenie szczególnie przez rząd w Oslo. Na początku czerwca 2008 r. odnotowano kolejną

z rządu arktyczną misję patrolową rosyjskich samolotów typu Tu-95. Szef wydziału szkolenia rosyjskiej armii, generał Władimir

Szamanow, zapowiedział 24 czerwca 2008 r., że wojsko będzie się dostosowywać do prowadzenia operacji militarnych w Arktyce.

-
- 19) R. Anderson, C. Hoyos, *Talks aim to avert Arctic oil rush*, FT, http://us.ft.com/ftgateway/superpage.ft?criteria_name=text&criteria_value=%22Wood+Mackenzie%22, 28.05.2008.
 - 20) W odpowiedzi na politykę Białego Domu Ottawa zorganizowała system monitorowania ruchów statków w arktycznej strefie Kanady – NORDREG, który oficjalnie ma wzmacniać poziom bezpieczeństwa żeglugi. Ponadto w 2006 r. Kanada dokonała zmiany nazewnictwa Przejścia Północno-Zachodniego na Kanadyjskie Wody Wewnętrzne. Kanadyjczycy używają tego terminu w oficjalnej korespondencji, co ma propagandowo potwierdzać ich zwierzchność nad strategicznym przesmykiem. R. Palmer, *Canada seeks traces of doomed Arctic expedition*, Alertnet, <http://www.alertnet.org/thenews/newsdesk/N15327030.htm>, 15.08.2008.
 - 21) Amerykanie, bez zawiadamiania władz kanadyjskich, systematycznie wysyłają swoje okręty w okolice spornego rejonu. W 2005 r. amerykański okręt „USCGC Healy” przepłynął się poprzez Przejście Północno-Zachodnie na Pacyfiku na Atlantyk. Ponadto wydzźwięk tego wydarzenia został wzmożony przez oświadczenie Waszyngtonu o aktywności okrętu podwodnego „Charlotte” pod pokrywą lodową obszarów, do których rości sobie prawa strona kanadyjska. Zob.: *U.S. sub may have toured Canadian Arctic zone*, National Post, <http://harpforum.com/harpforum/index.php?showtopic=510>, 19.12.2005.
 - 22) *Global warming speeds up Race for North Pole*, Jane’s Information Group, http://www.janes.com/press/press/pc080116_1.shtml, 15.01.2008.
 - 23) Z kolei Dania i Kanada rywalizują o niewielką i niezamieszkaną podbiegunową wyspę Hans. Podobnie jak podczas sporu amerykańsko-kanadyjskiego o Przejście Północno-Zachodnie, także w tym przypadku w przeszłości stosowano rozmaite formy politycznych nacisków, włącznie z demonstracją siły (manewry wojskowe). Różnica zdań w sprawie statusu wyspy Hans, która nie ma dużego znaczenia strategicznego, wynika głównie z obawy obu stron, iż ustępstwo może utrudnić starania o kontrolę terytoriów istotnych pod względem energetycznym.
 - 24) Przewaga Rosji nad Stanami Zjednoczonymi oraz pozostałymi krajami zarysowuje się także w kontekście potencjału floty arktycznej. Oprócz znacznej liczby okrętów wykonujących misje o charakterze wojskowym (w tym okrętów podwodnych), Moskwa posiada szereg potężnych lodołamaczy napędzanych energią atomową. Latem 2007 r. pojawiła się nawet informacja medialna, wskazująca na trudności strony amerykańskiej z wysłaniem jakiegokolwiek lodołamacza zdolnego do penetracji

Wyznaczono do tego jednostki z trzech okręgów: syberyjskiego, petersburskiego i dalekowschodniego. Według oświadczenia strony rosyjskiej, opracowano już plany dla oddziałów, które mogłyby podjąć misje bojowe w Arktyce. Powyższe zmiany polityki obronnej Kreml tłumaczył koniecznością reakcji na działania Białego Domu. Chodziło o wcześniejsze ćwiczenia armii Stanów Zjednoczonych „Northern Edge ‘08” na Alasce, które odbyły się w maju 2008 r. W dwunastodniowych manewrach wzięło udział około 5 tys. żołnierzy (wykorzystano m.in. ponad 100 samolotów bojowych)²⁵.

Pozostałe państwa uczestniczące w arktycznym sporze, pomimo zdecydowanie mniejszych zdolności wojskowych, także starają się podkreślić swoją determinację. Kanada zbudowała w Alert na arktycznej wyspie Ellesmere’a bazę nasłuchu radioelektronicznego (około 800 km od bieguna północnego). W opublikowanym w czerwcu 2008 r. raporcie kanadyjski senat zarekomendował ponadto wzmocnienie floty lodotłamaczy straży przybrzeżnej oraz zwiększenie rekrutacji Inuitów (Eskimosów) do jednostek zapewniających bezpieczeństwo w arktycznej części kraju²⁶. Kanadyjski resort obrony przygotowuje się

równocześnie do wprowadzenia nowego programu znanego pod nazwą *Polar Epsilon*, który ma polegać na monitorowaniu obszarów północnych poprzez satelity RADARSAT-2. System ten ma osiągnąć gotowość operacyjną w maju 2009 r.²⁷

Wzmocnienie międzynarodowej pozycji Rosji, obserwowane szczególnie od czasu konfliktu gruzińskiego w sierpniu 2008 r., sprzyja usztywnieniu stanowiska strony rosyjskiej w sprawie podziału Arktyki. We wrześniu 2008 r. odbyło się posiedzenie rosyjskiej Rady Bezpieczeństwa, która spotkała się na terenie arktycznego archipelagu Franz Josef. W wydanym po spotkaniu oświadczeniu sekretarz rosyjskiej Rady Bezpieczeństwa Nikołaj Patruszew²⁸ jeszcze raz podkreślił, że obszar Arktyki musi stać się bazą surowcową Federacji Rosyjskiej²⁹.

PERSPEKTYWA EKSPLOATACJI ZŁÓŻ W REJONIE MORZA ARKTYCZNEGO

W strefie Morza Arktycznego może znajdować się około 29 proc. nieodkrytych dotychczas globalnych złóż gazu ziemnego i około

10 proc. – ropy naftowej.³⁰ Według szacunków amerykańskiego ośrodka USGS, niezbadany potencjał wydobywczy Arktyki wynosi

w przybliżeniu 90 mld baryłek ropy naftowej oraz 50 bln m³ gazu ziemnego (dla porównania – rosyjskie złoża *białokamiennej ropy*)

obszaru bieguna północnego. Zapowiedziany latem 2007 r. projekt portu w Nanisivik oraz budowy do ośmiu nowych jednostek patrolowych zmierza w kierunku wzmocnienia kanadyjskiego potencjału w tym zakresie. Flota lodolamaczy jest jeszcze słabszą stroną mniejszych krajów, takich jak Dania i Norwegia. Problem ten dotyczy szczególnie tzw. ciężkich lodolamaczy, które mają ułatwione możliwości przenikania w głąb stref arktycznych. Zob.: Ottawa buying up to 8 Arctic patrol ships, CBS News, <http://www.cbc.ca/canada/story/2007/07/09/arctic-cda.html>, 9.07.2007; Scott G. Borgerson, *Arctic Meltdown. The Economic and Security Implications of Global Warming*, Foreign Affairs, <http://www.foreignaffairs.org/20080301faessay87206/scott-g-borgerson/arctic-meltdown.html>, marzec/kwiecień 2008.

- 25) M. Szymaniak, *Przygotowania do boju o Arktykę*, „Rzeczpospolita”, <http://www.rp.pl/artukul/153579.html>, 25.06.2008.
- 26) Zob.: *Build more icebreakers, Senate urges*, *Globe and mail*, CTV globe media Publishing Inc., <http://www.theglobeandmail.com/servlet/story/RTGAM.20080623.wcoast24/BNStory/National/home>, 23.06.2008.
- 27) W maju 2008 r. pojawiły się doniesienia medialne, że Amerykanie próbowali przejąć firmę MDA, która jest właścicielem i operatorem satelitów RADARSAT-2. Przejęcie zostało zablokowane przez stronę kanadyjską, jednak wydarzenie to pokazuje różnorodność metod stosowanych w arktycznej rozgrywce. Zob.: K. Kubiak, *Arktyczne problemy Kanady*.
- 28) W 2004 r. kierowana przez Patruszewa Federalna Służba Bezpieczeństwa utworzyła specjalne biuro zajmujące się realizacją rosyjskich interesów w regionie Arktyki. T. Halpin *Arktyce grozi aneksja Rosji*, „Polska – The Times”, <http://www.polskatiemes.pl/fakty/swiat/46307,arktyce-grozi-aneksja-rosji,id,t.html>, 18.09.2008.
- 29) *Wyjzdznoje sowieszczanije po stratiegičeskomu planirowaniju „O zaszcitije nacjonalnych intieriesow Rossijskoj Fiedieracyi w Arktikičie*, tekst oświadczenia na oficjalnej stronie Rady Bezpieczeństwa FR, <http://www.scrf.gov.ru/news/349.html>, 13.09.2008; *Russia to boost its presence in Arctic*, Barents Observer, <http://www.barentsobserver.com/russia-to-boost-its-presence-in-arctic.4510159.html>, 15.09.2008.
- 30) S.M. Yenikayeff, T.F. Krysiak, *The Battle for the Next Energy Frontier: The Russian Polar Expedition and the Future of Arctic Hydrocarbons*, Oxford Institute for Energy Studies, sierpień 2007.

oceniane są na ponad 44 bln m³). W grę wchodzi także arktyczne pokłady cynku, manganu, złota, niklu, ołowiu, platyny i diamentów oraz zasoby ryb morskich. W miarę topnienia lodowców³¹ odwierty w poszukiwaniu arktycznej ropy i gazu będą stawały się coraz łatwiejsze, a w rezultacie – mniej kosztowne³². Choć pełne wykorzystanie zasobów surowcowych Arktyki prawdopodobnie będzie możliwe w perspektywie około trzech dekad, już obecnie obserwowane jest nasilające się zainteresowanie międzynarodowych firm z branży energetycznej eksploatacją złóż w pobliżu bieguna północnego.

Na początku 2008 r. Royal Dutch Shell uzyskał od władz duńskich zgodę na poszukiwanie surowców w granicznym rejonie kraju znanym pod nazwą Arctic North Slope. Koncesjami na prace wydobywcze w Danii są także zainteresowane dwa największe amerykańskie przedsiębiorstwa sektora – ExxonMobil i Chevron³³. Rozważane są ponadto plany eksploatacji złóż na Alasce³⁴. Z kolei Rosja, we współpracy z francuską grupą Total, stawia sobie za cel rozwój wydobycia surowców energetycznych w swoim gigantycznym złożu gazu Sztokman na Morzu Barentsa. W maju 2008 r.

strona rosyjska zintensyfikowała również prace nad zwolnieniami podatkowymi dla firm angażujących się w ryzykowne biznesowo projekty, w tym przemysł wydobywczy w arktycznych obszarach Półwyspu Jamalskiego i w pobliżu pól gazowych Timan-Pechora (północno-zachodnia Rosja)³⁵.

Rezerwy surowców energetycznych w Arktyce mają istotne znaczenie, ale należy je rozpatrywać w szerszym kontekście – politycznych i gospodarczych stref wpływów poszczególnych krajów. Proces topnienia pokrywy lodowej wokół bieguna północnego może perspektywicznie ułatwić żeglugę w regionie. Dla Rosji byłoby to korzystne w kontekście nowych możliwości morskiego eksportu ropy naftowej i gazu ziemnego z Syberii do Europy Zachodniej i Chin. W ten sposób (poprzez tankowce) strona rosyjska mogłaby ograniczyć rolę tranzytową państw z Europy Środkowo-Wschodniej, w tym Ukrainy i Polski, przez które przebiega system rurociągowy (już obecnie pojawiają się sygnały o możliwości zwiększenia przez Rosję dostaw nośników energii drogą morską, kosztem szlaków rurociągowych). W przypadku uzyskania kontroli nad nowymi arktycznymi złożami przez Rosję, która jest jednym

z dominujących eksporterów nośników energii do Europy, pozycja rosyjskich przedsiębiorstw uległa by znacznemu umocnieniu. Jeśli wziąć pod uwagę obecną ekspansję rosyjskich firm sektora paliwowego i gazowego, powiększenie potencjału wydobywczego rosyjskich przedsiębiorstw, przyczyniłoby się do osłabienia europejskiego bezpieczeństwa energetycznego³⁶. Jednak strona rosyjska może nie być w stanie samodzielnie osiągnąć znaczącego wydobycia

arktycznych złóż energetycznych i będzie zmuszona zwrócić się o wsparcie przedsiębiorstw z kapitałem zachodnim, które posiadają bardziej zaawansowaną technologię eksploatacji trudnodostępnych zasobów energetycznych. Konflikt interesów wokół rosyjsko-brytyjskiej grupy energetycznej TNK-BP, w który angażują się rządy obu państw, wskazuje jednak na problematyczność kooperacji podmiotów zachodnich z ich rosyjskimi odpowiednikami.

-
- 31) Zob.: D. Zabarenko, *Melting Arctic ice could spur inland warming: study*, Reuters, <http://www.reuters.com/article/companyNewsAndPR/idUSN1036905820080610>, 10.06.2008.
- 32) W dokumencie z marca 2008 r. Wysoki Przedstawiciel Unii Europejskiej do spraw Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa Javier Solana przyznał, że proces topnienia pokrywy lodowej powoduje otwieranie się niedostępnych dotychczas nowych szlaków transportowych oraz ułatwioną eksploatację surowców naturalnych. R. Domisiewicz, *Zimna wojna*, „Polska Zbrojna”, nr 25, 22 czerwca 2008, s. 50.
- 33) S. Hargreaves, *The Arctic: Oil's last frontier*, CNNMoney, http://money.cnn.com/2006/09/27/news/economy/arctic_drilling/index.htm, 25.10.2006; Shell, *BP Can Explore for Oil Offshore From Alaska*, <http://royaldutchshellplc.com/2008/07/07/shell-bp-can-explore-for-oil-offshore-from-alaska-judge-rules-2/>, lipiec 2008.
- 34) Zob. Shell, *BP Can Explore for Oil Offshore From Alaska*, <http://royaldutchshellplc.com/2008/07/07/shell-bp-can-explore-for-oil-offshore-from-alaska-judge-rules-2/>, lipiec 2008.
- 35) *Gazprom – Capital Expenditure and Future Plans*, Oil Voice, <http://www.oilvoice.com/Capex-Data/Gazprom/411be36a.aspx>, 2008.
- 36) Norwegia złożyła już uzasadnienie swoich roszczeń. Kanada może prowadzić prace badawcze do 2013 r., natomiast Dania – do roku 2014.

PRZYSZŁOŚĆ ZŁOŻ ARKTYKI

Eksploatacja nowych złóż energetycznych w Arktyce może osiągnąć szczytowy pułap w perspektywie kilku dekad. Okres ten może okazać się krótszy, jeśli założyc, że utrzymujący się w czasie wzrost cen ropy naftowej i gazu ziemnego będzie sprzyjał intensywniejszej eksploatacji trudno dostępnych rezerw surowców. Na postęp w arktycznym wydobywaniu wpłynie zapewne także rozwój nowych, nieznanych obecnie technologii górniczych. W tym wymiarze istotne będą długofalowe skutki trwającego obecnie światowego kryzysu finansowego (m.in. w kontekście kredytowania nowych inwestycji).

Komisja Szelfu Kontynentalnego ONZ, powołana na mocy aneksu drugiego do konwencji UNCLOS z 1982 r., może przyznawać państwom prawo do szelfu poza ich 200-milowymi pasami wód. Trudno jednak przewidzieć reakcję krajów niezadowolonych z decyzji Komisji Szelfu Kontynentalnego ONZ, która może zapaść do około 2020 r.³⁷

Nie można wykluczyć, że rywalizacja o surowce energetyczne Morza Arktycznego rozstrzygnie się z pominięciem zapisów konwencji z 1982 r. Deklaracja z Ilulissat

z 28 maja 2008 r. nie przesądza definitywnie o primacie porozumienia z 1982 r., którego Stany Zjednoczone jeszcze nie ratyfikowały. Prawo morza nadal częściowo bazuje na zwyczajach międzynarodowym. Rodzi to ryzyko sporów interpretacyjnych, które mogą ulec nasileniu w związku z wyczerpywaniem się światowych złóż surowców energetycznych. Oprócz sporów o strefy ekonomiczne w rejonach Arktyki w przyszłości należy liczyć się także z problemem nieprecyzyjnie wytyczonych północnych granic poszczególnych krajów.

Jednym z elementów strategii zmierzającej do pozyskania zasobów energetycznych Morza Arktycznego jest propagandowe wykorzystywanie przez poszczególne kraje zdolności militarnych: zwiększanie liczebności sił zbrojnych w pobliżu północnych rejonów podbiegunowych, manifestacyjne ruchy floty w spornych akwenach czy przeloty strategicznego lotnictwa wojskowego. Potencjalny konflikt zbrojny o dostęp do surowców energetycznych w Arktyce wydaje się mało prawdopodobny. Warto jednak odnotować, że od czasu brawurowej ekspedycji rosyjskiej z 2007 r. pojawiają się informacje medialne sugerujące możliwość wybuchu konfliktu zbrojnego o kontrolę nad Arktyką³⁸ (spośród

krajów rywalizujących o arktyczne terytoria tylko Rosja nie należy do NATO).

Z uwagi na wzrastającą pozycję polityczno-wojskową Rosji na arenie międzynarodowej (wojna z Gruzją w sierpniu 2008 r.) nie można wykluczyć, że władze rosyjskie przeforsują swoje stanowisko

na zasadzie faktów dokonanych, dając przyzwolenie na rozpoczęcie prac wydobywczych w spornych strefach przez firmy z kapitałem rosyjskim. Uplywający w 2009 r. ostateczny termin dostarczenia przez Rosję materiału dowodowego do komisji ONZ dodatkowo sprzyja eskalacji napięć na linii Moskwa – państwa zachodnie.

Załącznik 1. Skład Komisji Szelfu Kontynentalnego ONZ

(przedstawiciele wybrani na posiedzeniu 14–15 czerwca 2007 r. na pięcioletnią kadencję 2007–2012)

Albuquerque, Alexandre Tagore Medeiros de	<i>Brazylia</i>
Astiz, Osvaldo Pedro	<i>Argentyna</i>
Awosika, Lawrence Folajimi	<i>Nigeria</i>
Brekke, Harald	<i>Norwegia</i>
Carrera Hurtado, Galo	<i>Meksyk</i>
Charles, Francis L.	<i>Trinidad i Tobago</i>
Croker, Peter F.	<i>Irlandia</i>
Fagoonee, Indurlall	<i>Mauritius</i>
German, Mihai Silviu	<i>Rumunia</i>
Jaafar, Abu Bakar	<i>Malezja</i>

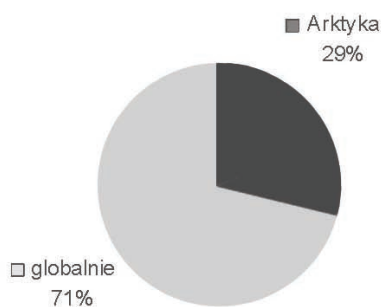
37) R. Domisiewicz, *Zimna wojna*, s. 50.

38) Zob. *Arctic region likely to become the center of World War III*, „Prawda”, <http://english.pravda.ru/world/europe/105459-1/>, 09.06.2008.

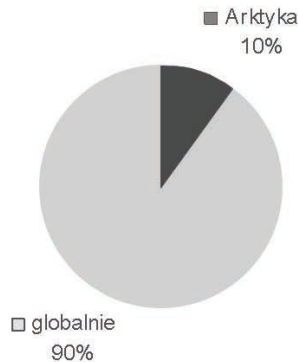
Jaoshvili, George	<i>Gruzja</i>
Kalngui, Emmanuel	<i>Kamerun</i>
Kazmin, Jurij Borisowicz	<i>Rosja</i>
Lu, Wenzheng	<i>Chiny</i>
Oduro, Isaac Owusu	<i>Ghana</i>
Park, Yong-Ahn	<i>Korea Południowa</i>
Pimentel, Fernando Manuel Maia	<i>Portugalia</i>
Rajan, Sivaramakrishnan	<i>Indie</i>
Rosette, Michael Anselme Marc	<i>Seszele</i>
Symonds, Philip Alexander	<i>Australia</i>
Tamaki, Kensaku	<i>Japonia</i>

Załącznik 2. Porównanie szacunkowej wielkości nieodkrytych zasobów gazu ziemnego i ropy naftowej w Arktyce w stosunku do złóż globalnych

a) zasoby gazu ziemnego

b) zasoby ropy naftowej

Oprac. na podstawie: S.M. Yenikeeff, T.F. Krysiak, The Battle for the Next Energy Frontier: The Russian Polar Expedition and the Future of Arctic Hydrocarbons, Oxford Institute for Energy Studies, sierpień 2007.